



T A R İ H VESİKALARI

YENİ SERİ, I. CİLD

1 (16). SAYI

BİBLİYOGRAFYA

EREMYA ÇELEBİ KÖMÜRCÜYAN: *İstanbul tarihi. XVII. asırda İstanbul*. Tercüme ve tahşiye eden: Hrand D. Andreasyan. İstanbul: Kurtuluş Basımevi. 1952. XXXI, 343 s., 1 Lev 8° = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından No. 506.

XVIII. ve bilhassa XIX. yüzyılda hemen her tarafta milliyet şuurunu uyandıran ve süratle gelişmiş ve bunun bir sonucu olarak milliyet cereyanları, çok geçmeden, devrin bir bakıma karakteristik vasfı haline gelmiştir. Bu sıralarda her milliyet, kendi mazisini araştırmaya koyulmuş, eski kültür hazinelerini yeniden keşfedip canlandırmak yolunda büyük gayretler sarfetmiştir. Bir çoğu yabancı hakimiyeti altında bulunan bu milliyetler, böyle yapmakla, giriştikleri bağımsızlık mücadelelerinde kendilerine destek olacak tarihi haklar sağlamak, halklarında tarihi şuurunu uyandırmak, dünya efkârını mazideki büyüklüklerine inandırmak, kısaca: içinde buldukları mücadeleyi mazi ile beslemek, umdukları istikbal için geçmişlerindeki kültür varlıklarına dayandırmak amacını gütmektedirler.

İşte Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altında yaşayan Rumlar, Sırlar, Bulgarlar ve Rumenler gibi Ermeniler de aynı yolu tutmuşlar ve Milâttan sonra beşinci yüzyıla kadar geri giden edebiyat mahsullerini meydana çıkarıp tanıtmaya başlamışlardır. 1717 tarihinde Sivas'lı Mıkhitar tarafından Venedik yakınlarında kurulan ve sonradan Viyana'da da bir kolu açılan Ermeni manastırına mensup bilgin Mıkhitaryan rahipleri, filoloji ve tarih alanındaki çalışmaları ile bu işte önyak olmuşlardır. XIX. asır başından beri bu Ermeni metinleri, Avrupa'lı bilginleri ciddi surette meşgul etmiş ve aynı yüzyılın ortalarında Venedik, İstanbul, Kudüs, Moskova ve Eçmiadzin'de sistematik bir şekilde yayınlanmaya başlanmış, bâzıları da daha o vakitler batının büyük dillerine çevrilmiştir. Bunların bir kısmı, tâ eskiden beri, Yakın Doğu ülkelerinin tarihlerine ait bir takım önemli meseleleri aydınlatacak mahiyettedir. Aynı zamanda, gerek İslâm'dan önce, gerekse İslâm'dan sonra ve Türk hâkimiyeti zamanından beri memleketimizin tarihi için de gerçekten ihmal edilemeyecek kadar değerli kaynaklardır. Böyle olmakla beraber Türk tarihçileri, şimdiye kadar hemen hemen tamamıyla bu Ermeni kaynaklarının batı dillerine yapılmış tercümelerinden faydalanmakla yetinmek zorunda kalmışlardır.

Gerçi kaynak eserlerin her hangi bir dile tercüme edilmesinin ne dereceye kadar doğru olup olmadığı, üzerine tartışılabilir bir meseledir, lehte ve aleyhte bir takım düşünceler ileri sürülebilir. Muhakkak ki bir eseri, hangi dilde yazılmışsa o dilde okumak, ilmi zihniyet bakımından en doğru bir hareket olur. Fakat ne çare ki buna her zaman imkân bulunamaz. Hususiyle uzun asırlar boyunca çeşitli derin filolojik değişmelere uğramış eski bâzı diller için bu imkân çok daha az olur. Helâ pek çok kaynak dillerine muhtaç bulunan Türk tarihi için daima orijinal metinlerden faydalanmak, arzuya çok şayan olmakla beraber, büsbütün güçtür. Her halde Türk tarihi üzerinde uğraşan bilginler, ister istemez, bâzan kaynak mahiyetinde olan eserlerin de şu veya bu dile tercümelerine baş vurmaları zorunda kalacaklardır. Çünkü tek bir insanın bu kadar çeşitli dillerin hepsine tasarruf etmesi, üstelik de sentetik bir bilgin kudretine sahip bulunması, olağan üstü bir hâdise, bir harika olur. Diğer yandan ilgili ana kaynaklar görülmeden her hangi bir tarih meselesi hakkında kesin bir hükme varmanın ilmi zihniyetle telif edilemeyeceği de aşîkârdır. Bu itibarla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları arasında çıkan

«*İstanbul Tarihi*» adlı Ermenice'den dilimize çevrilmiş eseri, büyük bir hizmet olarak görüyoruz. Kaldı ki bu eser, anlaşıldığına göre, her hangi bir batı diline tercüme edilmiş de değildir.

Eremya Çelebi Kömürcüyan'ın «*İstanbul Tarihi*», Türk tarihi ile ilgili Ermeni kaynakları hakkında bize bugüne kadar muhtelif yerlerde, bilhassa İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*'nde (Cilt I, Sayı 1, s. 95 - 118 ve Cilt I, Sayı 2, s. 401-438, 1949, 1950) derli toplu bilgiler veren Hrand D. Andreasyan tarafından dilimize çevrilmiştir. Eserin aslı, mütercimın kaydettiği gibi, Eçmiadzin manastırında bulunmaktadır. Tercümemiz, 1913 tarihinde Viyana'da Dr. Torkomyan tarafında basılmış metnindedir. Mütercim, başına koyduğu 31 sayfalık bir kısımda, şimdiye kadar yapılan ince'emelere dayanarak, müellifin hayatı ve eserleri hakkında etraflı bilgi vermektedir. Eremya Çelebi Kömürcüyan (1637—1695) ın ataları, aslen Kemah'lı olup Celâf isyanları zamanındaki karışıklıklar yüzünden Gelibolu'ya ve sonra da İstanbul'a göç etmişlerdir. Eremya İstanbul'da doğmuş, mânevi evlâdlığına kabul ettiği dayısı hacı Ambakum'un maddi ve mânevi himayesi sayesinde kendini, ruhban sınıfına intisap etmeksizin, ilme vermek imkânını bulmuş, bilgisi ve meydana getirdiği eserleri ile zamanının dikkate değer bir ilmî şahsiyeti olmuştur. Çeşitli konular üzerinde, hususiyile tarih alanında yazdığı eserler ile temayüz etmiştir. Bunlar arasında *Osmanlı Tarihi* (başlangıçtan IV. Sultan Mehmet devrine kadar), *Rûz-nâme* (1648—1663 olayları), *Vakay'i-nâme* (1648—1690 olayları), *Beç Muharebesi Tarihi*, *İstanbul Yangını* (1660) *Tarih'i* ve nihayet şimdi tercümesi önümüzde bulunan *İstanbul Tarihi*, doğrudan doğruya kendi tarihimize ilgili başlıca eserleridir.

«*İstanbul Tarihi*», 2053 mısra'dan teşekkül eden ve sekiz bölüme ayrılmış bulunan manzum bir eserdir. Müellif, sözde misafir olarak yanında bulunan Vardan adlı bir Vardapet'i (Rapor), kayıkla ve at üstünde olarak, İstanbul aurlarının etrafını, Boğaziçi kıyılarını ve sair yerleri gezdirmekte, rastladıkları önemli ve tarihi yerleri göstermekte, zamanının âdetlerini ve bâzı tarihi olayları misafirine anlatmaktadır. Bölümlerin konuları sırasıyla şunlardır: Yedikule - Sarayburunu (sayfa 1-9), Topkapı Sarayı (s. 10-14). Bağcekapısı - Ayvansaray (s. 15 - 21), Eğrikapı - Yedikule (s. 22-29), Yedikule - Eyub (s. 30-33), Kâğıthane - Rumeli Feneri (s. 34-49), Anadolu Kavağı - Adalar (s. 50-55), Bostancıbaşı'ya dair hikâyeler (s. 56-58). Şehre genel bir bakış (s. 59-62). Eser nesir olarak tercüme edilmiş olup ekleri ile beraber 65 sayfa tutmaktadır. Her bölümün üstüne aslındaki başlıklar konmuş, lüzum görülen noktalar, sayfaaltı notları ile açıklanmıştır. Bunlardan başka metnin arkasına her bölüm için ayrı ayrı olmak üzere 250 sayfa kadar bir yer işgal eden tamamlayıcı ve düzeltici açıklamalar eklenmiş, müellifin eksik bıraktığı veya atladığı şeyler, mevcut başka kaynaklara dayanılarak bu notlarda izah olunmuştur. Böylece eser, gerekli titizlikle bir metin yayınlanmasından ibaret olmakla kalmamış, üstelik, İstanbul Edebiyat Fakültesi Profesörlerinden Cavit Baysun'un da himmetleri ile, gerçekten değerli bir etüt halini almıştır. İstanbul'un tarihi ile uğraşanlar, muhakkak ki bu eserden hayli faydalanacaklardır.

Bu vesileyle bir temenniye ifade etmekten kendimi alıkoyamıyorum: Mütercimın toplayıp bize naklettiği bilgilerden öyle anlaşılıyor ki Eremya Çelebi Kömürcüyan'ın yukarıda adı geçen ve yazma metni Venedik Kitaplığında bulunan «*Vakay'i-nâme*» si, XVII. asır Osmanlı ve bilhassa Anadolu olayları tarihi için müstesna bir önem taşımaktadır. Bu eseri de dilimize kazandırmanın yollarını arayıp bir çaresini bulmak, her halde büyük bir hizmet olur kanaatindeyim.

Prof. Dr. BEKİR SITKI BAYKAL